

DEN GRUNDTVIGSKE BEVÆGELSE

af Milla Frederiksen

Da Jens Mortensen fra Lindegården i Kvarmløse kom tilbage fra sit højskoleophold på Vallekilde i vinteren 1865-66, var han opfyldt af tanken om at leve „et sandt menneskeliv“ til gavn og glæde for andre, som han havde hørt det i Ernst Triers foredrag.

I det følgende vil man kunne se, at denne inspiration førte til dannelse af foredragsforening, bygning af forsamlingshuset „Folkvang“, ungdomsforening og efter hans død til dannelse af Kirkeligt Samfund.

En kort biografi af Jens Mortensen vil give en baggrund for det indslag, den grundtvigske bevægelse har været i Tølløses kulturliv.

Jens Mortensen blev født den 19. marts 1847 i Nøkkentved, men i 1852 købte hans forældre Lindegården i Kvarmløse, og han var kun 6 år, da han kom i skole i Soderup. Søsteren Karen på 8½ år ville så nødig i skole, og derfor måtte den lille bror med. Han var dog allerede undervist af sin mor.

På konfirmationsdagen glimrede han ved at aflevere udenadsremserne prompte, og forældrene var stolte af deres velbegavede søn, som på sin side var smigret. Senere skrev han selv, at han var gået ud af skolen som en ærgerrig og vigtig fyr, der bildte sig ind at have slugt alverdens visdom.

Efter konfirmationen arbejdede Jens Mortensen hjemme hos sin far, men begyndte efterhånden at længes ud. Gennem sin fætter, Andreas

Bentsen, som dengang var friskolelærer i Brøndbyvester, blev han tilskyndet til at blive elev på Vallekilde, da cand. theol. Ernst Trier havde forkyndt, at han ville starte en højskole 1. november 1865. Efter denne vinter savnede han Vallekilde og kom der med ikke så lange mellemrum. Den ene dag gik han til fods de fem mil dertil, hørte foredrag, deltog i sangen og talte lidt med Trier, og næste dag gik han turen tilbage. Det var noget, han kunne leve længe på.

Han blev lykkelig, da Trier bad ham komme til Vallekilde som tjenestekarl fra 1. maj 1868. Han var jo nu blevet de par år ældre, og kristendommen begyndte at komme ham nærmere ind på livet. Hidtil havde hans tanker mest kredset om det folkelige, men nu begyndte troslivet at røre sig stærkere. Triers morgenandagt kom til at betyde mere og mere for ham, og det samme gjaldt pastor Hoff's prædikener.

Fra hjemmet havde Jens Mortensen med sig ud i livet en barnlig „gud-fader-tro“. Hans forældre var fromme mennesker, som læste Morten Luthers skrifter og var flittige kirkegængere. Man savnede dem aldrig ved alterbordet de to gange om året, det stod dækket, og det var højtidsdage. I sit bedste tøj tog man fastende til kirke, og efter hjemkomsten smurte moderen et par stykker smørrebød og skar lidt kage til at holde den værste sult borte, indtil middagsmaden kom på bordet.

Nu begyndte det at afklare sig for Jens Mortensen, hvem Jesus var, og hvori helligåndens gerning bestod, og nu var det Grundtvigs salmer, der lød fra hans læber, når han gik med sang ved sit arbejde. Første gang, han hørte Grundtvig selv, var på dennes fødselsdag den 8. september 1868. Der skulle være et stort „vennemøde“, og Trier tilbød sin tjenestekarl at følges med ham og pastor Hoff dertil. De kørte med hest og vogn fra Vallekilde længe før dag for at nå de syv mil frem til Roskilde, før formiddagstoget gik til København. Da han året efter måtte hjem for at afløse en bror, der skulle på højskole, tog han ikke sjældent til København for at komme til gudstjeneste hos Grundtvig i Vartov.

Det var jo før, banen blev åbnet gennem Tølløse, så Jens Mortensen gik til fods til Roskilde og tog toget derfra.

Jens Mortensen tog ud, så ofte han kunne, og selv om han havde den aftale med sin far, at han for at få lov til at rejse ud af sin løn skulle betale en tjenestekarl derhjemme, skaffede han sig dog udvej for at

komme både på Askov Højskole og Tune Landbrugsskole. Han blev med årene en uhyre dygtig landmand. I fire år var han avlsbestyrer hos proprietær Kjerkegård på Kauslundegård ved Roskilde og fordoblede her årsindtægten af bedriften.

1883 forpagtede han Lindegården, som han senere overtog, og samtidig kom han ind i meget offentligt arbejde. Allerede året efter blev han af de „højstbeskattede“ valgt ind i sognerådet og blev medlem af skolekommissionen. Der opstod en stærk meningskamp, da han foreslog at anskaffe en række naturhistoriske og etnografiske billeder til støtte i skolernes undervisning, men snart ændrede modstanderne mening. På grund af striden trak sognerådsformanden sig tilbage, og Jens Mortensen blev formand, men allerede ved næste valg nægtede han at lade sig genopstille. Han følte, at han var i modsætning til sine vælgere, fordi han havde sit hjerte hos de små i samfundet og brugte sin stemme til at søge skatterne lettet for de ubemidlede, selv om han var valgt af de højstbeskattede.

I stedet tog han sammen med et par andre ligesindede yngre mænd fat på at få dannet først en foredragsforening, så en skytteforening, en venstreforening og en læsekreds. De var alle fire i gang inden udgangen af firserne, og han var formand for dem alle til at begynde med, men fik så andre til at overtage formandsposterne i skytteforeningen og læsekredsen.

Mens Jens Mortensen endnu var formand i skytteforeningen, forbød godsejeren på Tølløsegård foreningen at øve skydning noget sted på hans gods og jagtdistrikt, men han nægtede at indstille skydningen, og sagen gik til retten. Skytteforeningen fik dog medhold både hos herredsfogeden og ved overretten, og så tabte godsejeren lysten til at fortsætte processen.

Den nydannede læseforening vandt straks betydelig udbredelse både i Tølløse og Soderup sogne, og der var meget at gøre med at indkøbe bøger og lave kataloger. Foreningen fortsatte sin virksomhed, indtil „Holbæk Amts Folkebogsamling“ blev dannet.

Foredragsforeningen var dog nok den, der stod hans hjerte nærmest, og den vandt straks stor udbredelse på egnen. Jens Mortensen kendte personligt en masse af tidens gode ordførere og havde let ved at skaffe talere, som det var værd at høre på. Møderne blev i den første tid holdt

på gæstgivergården på Tølløse station, men man helmede ikke, før man fik eget hus. Det blev lagt mellem Tølløse og Skimmede for at samle folk fra flere byer og fik det stolte navn Folkvang. Først i 1923 trådte han tilbage fra foredragsforeningen efter at have været formand i næsten 40 år, og han blev afløst af pastor Hammer i Tølløse.

Sognefoged Ernst Petersen, Kvarmløse, og sognefoged Viggo Petersen, Soderup, var kun drenge, da de begyndte at komme med deres forældre i foredragsforeningen. Det var nogle af de førende højskolefolk, som kom herud, og de evnede at lave et foredrag, så det blev som en prædiken, siger de. Det var en stor oplevelse, da Holger Begtrup i Tølløse talte om „Adam Homo“. Klaus Berntsen har man også hørt her.

Senere tog Jens Mortensen i øvrigt initiativet til dannelsen af De samvirkende Foredragsforeninger med 12 foreninger bag, og formålet var netop at skaffe gode talere. Hver sommer var der et stort fælles foredragsmøde i Løvenborg skov med to foredragsholdere af dem, det ellers kunne være vanskeligt at få fat på.

I begyndelsen af halvfemserne gik Jens Mortensen aktivt ind i bevægelsen for social oplysning „Det sociale Bibliotekssekretariat“, der skulle virke gennem bøger, udlån af bøger og udgivelse af et blad. Han kom i foreningens styrelse, men så også den opgave, der tilsyneladende lå for hans egen dør. I Tølløse som i andre store stationsbyer levede ungdommen ofte et meget hjemløst liv henvist til beværtninger eller værre steder, og disse sørgelige forhold ville han gerne bøde lidt på. Han talte med præsten om det, men denne vidste ikke, hvad man kunne gøre, andet end at prædike for de unge, og det ville de ikke høre. Jens Mortensen mente, at det først og fremmest gjaldt om at skaffe dem et godt tilholdssted i stedet for alle de dårlige.

Det lykkedes ham ved betydelige personlige ofre at skaffe en lejlighed, møblere den og forsyne den med gode bøger, skrivematerialer og andet. En murersvend fra stationsbyen blev leder, og det gik godt, indtil han rejste til en anden by, for så kunne man ikke finde en stedfortræder, og det hele sygnede hen.

10. april 1903 giftede Jens Mortensen sig med Bodil Nielsen fra Nr. Jernløse. Pastor Thorvald Helveg viede dem i Korskirken i Vallekilde, hvor de havde truffet hinanden, og middagen blev holdt på højskolen. Om aftenen drog brudeparret til hans gamle hjem, som han havde givet

Til venstre Jens Mortensen, til højre Jens Mortensens forældre, gårdejer Morten Jespersen og hustru, på hvis jord stationen blev lagt.

det nye navn Lindegård. Siden så man dem mange søndage følges til og fra toget, når de skulle til gudstjeneste i Vallekilde. I en længere år-række var Jens Mortensen medlem af valgmenighedens styrelse. Han var ligeledes den første formand for Vallekilde Højskoles lærningeforening. I Holbæk Amts Landboforening var han en pioner, der fik sat mange nye opgaver i gang, og sådan kunne der nævnes mange områder, hvor han med øjet opladt førte sin beslutning ud i livet: at leve et sandt menneskeliv og være til gavn for andre.

„Der var noget særegen festligt over den lille, ikke særlig smukke mands fremtræden. Som den lysseer, han var, medførte han altid noget forunderligt håbefuldt. Man kom selv til at se lysere på sagerne under samværet med ham.“ Sådan skriver Povl Hansen i Vallekilde Højskoles årsskrift.

I besættelsesårene ophørte foredragsforeningen, og i stedet blev Kirkeligt Samfund dannet i 1945, mens biskop Schiøler var sognepræst i Tølløse. Foreningen gik helt godt i nogle år, og på papiret eksisterer den endnu. Det samme kan siges om den ungdomsforening, der i 1901 blev stiftet under De danske Ungdomsforeninger. Der findes stadig en sparekassebog på dens navn.

Da Jens Mortensen døde, var ungdomsforeningen betænkt med flere tusinde kroner, og det var med til at betale præstegårdssalen i Tølløse. Det var dog ikke ham, men lærer Martin Jensen, der først og fremmest

fik sit navn knyttet til ungdomsforeningen. Lærer Jensen kom til Tølløse, da den nye skole blev taget i brug i 1901. Samtidig blev pastor Bjerg hjælpepræst i Tølløse-Ågerup og var her i 10 år. De to mænd satte ungdomsforeningen i gang, og lærer Jensen var formand i mange år.

„Ungdomsforeningen holdt møde hveranden torsdag på skolen, og der var gerne stuvende fuldt i skolestuen, vi har været op til 100 unge på én gang,“ fortæller Ernst og Viggo Petersen. „Lærer Jensen var vældig god til at skaffe talere, folk som Rørdam Clausen, der blev valgmenighedspræst i Askov, lærer Grønborg fra Vallekilde, der senere blev forstander på Fyns Stifts Husmandsskole, Jens Marius Jensen, Brøderup, og folk fra Vallekilde som Uffe Grosen og Sigrid Trier Hansen.

Vi begyndte altid med en sang fra højskolesangbogen og sluttede med en andagt, og indimellem kunne vi sommetider både danse og more os. Det var næsten, som om man aldrig sang bedre end efter en aften, hvor man havde haft det rigtig fornøjeligt. Lærer Jensen havde stor forståelse for, at unge mennesker kunne have behov for at være sammen uden de ældre om sig. Efter foredraget tog han altid taleren med ind til sig selv til kaffe, og så sad vi og snakkede og havde det mægtig hyggeligt sammen. Det varede dog sjældent mere end en halv times tid, før han kom igen og sluttede af. De fleste skulle jo tidligt op.

Lærer Jensen, der kom fra Læborg, var et menneske, der tog sin opgave meget alvorligt. Han fortalte levende for os, og især i bibelhistorierne var han meget bevidst i sin måde at fortælle på. Han ville noget med det! Til hans morgensang på skolen kom ikke alene elever og lærere, men også hans kone og øvrige husstand. Man husker de stunder, når man har oplevet dem, og man husker de livlige og muntre aftener i ungdomsforeninger, juletræet i salen på Afholdshotellet, havemøderne om sommeren og de små cykelture i aftenstunden. Der var ikke så meget andet dengang. Nu er der så meget, der kalder. Alligevel kan man godt føle lidt sorg over, at noget, man har været glad for, og som har betydet meget for en, forsvinder, så de unge, der følger efter, ikke får del i det.“

Litteratur:

Vallekilde Højskoles årsskrift 1927–28.